

توحید،^۱ کانون هدایت و ارشاد،^۲ پایگاه ضد ستم^۳ و خانه خدا در زمین^۴ است. وجود مسجد در هر نقطه، نشانه عظمت اسلام و وجود مسلمانان در آن منطقه است. رسول خدا ﷺ می‌فرماید: «أَحَبُّ الْبِلَادِ إِلَى اللَّهِ عَزَّوَجَلَّ مَسَاجِدُهَا»^۵ محبوب‌ترین [جای]

مسجد در قالب یک پایگاه ارتباطی مهم، همواره توانسته است در تقویت فرهنگ مخاطبانش مؤثر باشد و عاملی برای ماندگاری فرهنگ اسلامی محسوب شود. در این مقاله، نکاتی ذکر شده است که رعایت آن در مساجد سزاوار است تا ضمن جذب مخاطبان بیشتر، آن‌گونه باشد که شایسته خانه خدا و محل انس با حضرت حق و جایگاه نزول برکات و خیرات آسمانی و تجلی بهشت خدا در زمین است.

مسجد

این مکان مقدس، نخستین خانه

۱. آل عمران/۹۶.

۲. نور/۳۶.

۳. بقره/۱۱۴.

۴. امام صادق علیه السلام فرمود: «مَكْتُوبٌ فِي التَّوْرَةِ أَنَّ يَبُوبَى فِي الْأَرْضِ الْمَسَاجِدُ؛ در تورات نوشته شده که خانه من در زمین، مساجد است.» (وسائل الشیعه، شیخ حرّ عاملی، آل‌الیت علیهم السلام، ۱۴۰۹ ق، ج ۱، ص ۳۸۲)

۵. مجموعه ورام، ورام بن ابی فراس، قم، مکتبه

شهرها در پیشگاه خداوند، مساجد آنهاست.»

مسجد نه فقط برای نماز و عبادت و راز و نیاز؛ بلکه یک زیارتگاه است و رفتن به مسجد ثواب و پاداش دارد. امام حسن علیه السلام می فرماید: «أَهْلُ الْمَسْجِدِ زُورُوا اللَّهَ وَحَقُّ عَلَى الْمَزُورِ التَّخَفُّةُ لِزَائِرِهِ»^۱ اهل مسجد زائران خدایند و بر صاحب خانه است که به زائرش تحفه‌ای عطا کند.»

آنچه در باره مساجد اهمیت دارد، بدین شرح است:

۱. اذان

اذان، اعلام وقت ملاقات با خداوند تبارک و تعالی است. طبق روایات اسلامی، اذان باعث باز شدن درهای بهشت می شود. اذان در برخی مساجد به صورت غیرزنده و ضبط شده پخش می شود و به نظر می رسد این عمل، مشکل خاصی در بر نداشته باشد؛ اما همواره بر پخش اذان به صورت زنده از مساجد تأکید می شود.^۲

در باره مؤذن نیز چند نکته قابل تأمل است:

الف. اعتبار مؤذن

هر نمازگزاری می تواند این امر را عهده دار شود؛ اما باید توجه داشت که به سبب جاذبه های اذان که نماد اجتماعی و بر مبنای شهادت بر اصول اعتقادی اسلام است، بهتر است وی از افرادی باشد که جایگاه اجتماعی بالایی در میان مردم دارد.

ب. صدای دلنشین

برای تحقق این امر می توان هر سال در بین نمازگزاران، مسابقات اذان گویی برگزار کرد و از میان آنها خوش صوت ترینها را انتخاب و با در نظر گرفتن شرایط دیگر از ایشان استفاده کرد.

حکایت کرده اند که یکی از مساجد، مؤذن بدصدایی داشت. یک روز، مردی یهودی، هدیه ای برای وی آورد و از او بسیار تشکر کرد. وقتی مؤذن، علت را جویا شد، یهودی گفت:

الفقیه، ج ۲، ص ۲۳۵.

۱. ارشاد القلوب، حسن بن ابی الحسن دیلمی، انتشارات شریف رضی، ۱۴۱۲ق، ج ۱، ص ۷۷.
۲. آیین مسجد، محمدعلی موظف رستمی، تهران، انتشارات گویه، ۱۳۸۱ش، ج ۳، ص ۲۳۹.

افتخار همسایگی مسجد به دلسردی
آنسان از این محل مقدس و شعائر
اسلامی تبدیل نشود.

۳. رواق

در برخی مساجد، بین در اوّل و
در ورودی مسجد، مکانی است که در
طول شبانه روز باز است و نمازگزاران
از آن استفاده می‌کنند. در این صورت،
این مکان در غیر اوقات شرعی که
مسجد بسته است، بهترین محل برای
عبادت و نماز است، ضمن آنکه اموال
مسجد از دستبرد اشرار در امان
می‌ماند.

اهل سنّت در برخی مساجد، از
این مکان برای نماز فرادا در هنگام
نماز جماعت استفاده می‌کنند تا نماز
فُرادای آنان، تحقیر نماز جماعت
محسوب نشود.

۴. ساخت مسجد

در برخی کشورها، مردم
می‌توانند به جای پرداخت مالیات به
دولت، در جاهای تعیین شده و مورد
نیاز، مسجد بسازند تا همه مناطق از
محل عبادت پروردگار برخوردار
باشند. به همین علت، اکثر مردم

«تو خدمت بزرگی به من کرده‌ای.» وی
گفت: «من که خدمتی به شما نکرده‌ام.»
یهودی پاسخ داد: «من دختری دارم که
مدتی به اسلام تمایل پیدا کرده بود. از
وقتی تو اذان می‌گویی و الله اکبر را از
تو می‌شنود، دیگر از اسلام صرف‌نظر
کرده است. اکنون، این هدیه را آورده‌ام
برای اینکه تو به من خدمتی کردی و
نگذاشتی این دختر مسلمان شود.»

ج. وقت‌شناسی

دقت و رعایت اوقات اذان، بسیار
مهم و ضروری است؛ چرا که
بی‌نظمی، موجب بی‌اعتباری اذان
مسجد می‌شود و مشکلات فراوانی را
برای مؤمنان به وجود می‌آورد.

۲. رعایت حقوق همسایگان

اذان، سنّت اسلامی، شعار یک
جامعه اسلامی و علامت مسلمانی
است. از اینرو نباید غیر از آن هیچ
صدای دیگری از بلندگوی مساجد به
گوش برسد؛ زیرا همان‌گونه که این
مکان، حقوقی نسبت به همسایگان
خویش دارد، متولیان و گردانندگان آن
نیز متقابلاً باید به نکاتی درباره
همسایگان توجه کنند تا خدای ناکرده

بر عهده دارد؛ در حالی که مأمومین او را خوش نمی‌دارند.»

خرسندی نمازگزاران از امامی که به وی اقتدا کرده‌اند، رابطه‌ای عاطفی و صمیمی، میان امام و مأموم ایجاد خواهد کرد و نمازگزاران از سر شوق و رغبت در نماز جماعت حضور خواهند یافت.

قابل ذکر است که انجام تکالیف و مسئولیت‌های مربوط به امام جماعت از هر کسی بر نمی‌آید؛ بلکه تنها فردی توان انجام این مهم را دارد که از شرایط لازم برخوردار باشد. عدالت، مروت، پرهیز از خودمحوری، فضل، پارسایی، برخوردهای همراه با عظوفت، مهربانی و گشاده‌رویی، احترام به آرا و نظریات دیگران، مشورت با نمازگزاران درباره امور مسجد، رعایت حال ضعیفان در نماز و خودداری از برگزاری برنامه‌های طولانی خسته‌کننده، از جمله آن موارد است. یادآور می‌شود که شرح وظایف

مسلمان، مالیات خویش را با اجازه دولت، صرف ساخت مسجد می‌کنند. در کشور ما نیز دولت می‌تواند ضمن حذف برخی هزینه‌های شهرداری و مالیات بر لوازم ساختمانی، مصرف آب، برق و گاز مساجد را رایگان کرده، ضمن حفظ استقلال این اماکن، بودجه‌ای را برای نگه‌داری آنها اختصاص دهد. همچنین گسترش فرهنگ زکات و مصرف آن در اموری همچون ساخت مسجد در مناطق مورد نیاز از دیگر اقدام‌های شایسته و ضروری است.

۵. امام جماعت

رکن اصلی هر مسجد، امام جماعت آن است و مهم‌ترین مسئله درباره وی، مقبولیت اجتماعی است. پیشوایان اسلام بر مقبولیت و پذیرش وی و رضایت نمازگزاران از او، بسیار تأکید کرده‌اند. رسول گرامی اسلام ﷺ می‌فرماید: «يَا عَلِيُّ ثَمَانِيَّةٌ لَا يَقْبَلُ اللَّهُ مِنْهُمْ الصَّلَاةَ... وَإِمَامٌ قَوْمٌ يُصَلِّي بِهِمْ وَهُمْ لَهُ كَارِهُونَ؛ هشت طایفه‌اند که خداوند نماز آنان را نمی‌پذیرد... و امام قومی است که امام جماعت آنها را

۱. من لا يحضره الفقيه، شيخ صدوق، قم، انتشارات جامعه مدرسین، ۱۴۱۳ ق، ج ۴، ص ۳۵۸.

با استفاده از چند ثوبان رنگ شده در گوشه‌ای از مسجد ساخته شده است؛ اما ارتباط دوستانه امام جماعت با مردم در این قسمت، اثرات بسیار مثبتی به‌ویژه در نسل جوان داشته است.

همچنین مناسب است برای توجه بیش‌تر مردم و مسئولان به مسجد، جلسات مهم، مانند: معارفه فرماندار، شهردار، بخشدار، شورای محل و جلسات تصمیم‌گیریهای اجتماعی و محلی در مساجد شهرها و روستاها برگزار شود.

۷. نظافت

پیشوایان گرامی اسلام روایات بسیاری درباره آبادکردن و نظافت و تمیز کردن مساجد دارند؛ چنان‌که رسول خدا ﷺ می‌فرماید: «مَنْ قَمَّ مَسْجِدًا كَتَبَ اللَّهُ لَهُ عِتْقَ رَقَبَةٍ وَمَنْ أَخْرَجَ مِنْهُ مَا يَقْدِي عَيْنًا كَتَبَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ لَهُ كِفْلَيْنِ مِنْ رَحْمَتِي»^۱ هر کس مسجدی را جارو کند، خداوند برای او پاداش آزاد کردن یک بنده می‌نویسد و کسی که خاشاکی که چشم را می‌آزارد، از مسجد خارج

خرسندی نمازگزاران از امامی که به وی اقتدا کرده‌اند، رابطه‌ای عاطفی و صمیمی، میان امام و مأموم ایجاد خواهد کرد و نمازگزاران از سر شوق و رغبت در نماز جماعت حضور خواهند یافت

و ویژگیهای امامت جماعت، بسیار و از حد این نوشتار، خارج است.

۶. محل مراجعات مردمی

در برخی کشورها، درون مسجد، اتاقی مخصوص روحانی وجود دارد. فایده آن، این است که ضمن استفاده امام جماعت از این مکان به عنوان کتابخانه شخصی و محل مطالعه، محلی برای مراجعات مردمی و حل مشکلات آنان و نیز محفل انس با جوانان و... است.

گاهی این اتاق با کم‌ترین هزینه و

۱. وسائل الشیعه، شیخ حر عاملی، ج ۵، ص

می‌رسد، این است که گرچه مراقبت از وسایل لازم است؛ اما آیا بستن مسجد به ویژه در اوقات نماز، جلوگیری از ذکر و یاد خدا و ظلم در حق مسجد و نیز مؤمنان و نمازگزاران نیست؟ قرآن کریم می‌فرماید: «وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ مَنَعَ مَسْجِدَ اللَّهِ أَنْ يُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ وَسَعَىٰ فِي خَرَابِهَا»^۴ «کیست ستمکارتر از آن

کند، برای او بهره و نصیبی دو چندان از رحمتش قرار می‌دهد.»

خوشبو کردن،^۱ جارو کردن فرشها، تمیز کردن و غبارروبی در و دیوار،^۲ نصب جالباسی و قفسه در دستشوییها برای گذاشتن وسایل، تهیه مایع دستشویی و آینه و نیز گذاردن چند صندلی در محل وضوخانه برای شستن پاها^۳ ضروری به نظر می‌رسد.

همچنین وجود یک انباری ضروری است؛ زیرا انبار کردن وسایل اضافی در گوشه‌ای از مسجد، ضمن ایجاد مزاحمت برای نمازگزاران، جلوه‌ای نازیبا را پدید می‌آورد که شایسته محل عبادت نیست.

۸. تعطیل نشدن

طبق دستورهای اسلامی، مسجد، خانه خدا و محل انس و راز و نیاز با پروردگار است و تعطیل بردار نیست و کسی حق بستن آن را به ویژه در اوقات شرعی ندارد. متأسفانه برخی مساجد پس از اتمام نماز جماعت بسته می‌شود و بسیاری، از فضیلت خواندن نماز در آنها در غیر وقت نماز جماعت محروم می‌شوند. سؤالی که به ذهن

۱. رسول خدا ﷺ می‌فرماید: «جَمْرُوهَا فِي كُلِّ شَبَقَةٍ أَيَّامٍ؛ مساجدان را هر هفت روز یک بار معطر کنید:» مستدرک الوسائل، ج ۳، ص ۳۸۱.
 ۲. مستحب است مسجد هر هفته جارو کشی و غبارروبی شود و پیوسته مراقب نظافت آن باشند؛ چنانچه رسول خدا ﷺ می‌فرماید: «مَنْ كَتَسَ الْمَسْجِدَ يَوْمَ الْحَمِيَّينِ وَوَيْلَةَ الْجُمُعَةِ فَأَخْرَجَ مِنْهُ مِنَ الثَّرَابِ مَا يَدْرُ فِي الْعَيْنِ فَغَرَّ اللَّهُ تَعَالَىٰ لَهُ؛ هر که روز پنجشنبه و شب جمعه مسجد را بروید و به اندازه گردی که به چشم کشند خاکروبه از آن بیرون برد، خداوند را می‌آمرزد.» (من لا يحضره الفقيه، ج ۱، ص ۲۳۳).

۳. با تمام سفارشات اسلام به حضور مؤمنان در مساجد، بر حضور نیافتن افرادی تأکید می‌ورزد که از خوردنیهای بدبو استفاده کرده‌اند؛ چنانکه رسول خدا ﷺ می‌فرماید: «مَنْ أَكَلَ شَيْئًا مِنَ الْمَوْذِيَّاتِ رِيحُهَا فَلَا يَغْتَرِّقُ الْمَسْجِدَ؛ کسی که از خوردنیهای بودار استفاده کند نباید به مسجد نزدیک شود.» (تهذیب الاحکام، ج ۳، ص ۲۵۵). به نظر می‌رسد از این‌گونه روایات، تکلیف حضور افراد سیگاری و... روشن است.

۴. بقره/۱۱۴.

آن شمرده شده است. بنابراین، در نقطه مقابل، آنچه باعث شود که مردم از یاد خدا غافل شوند و از مساجد باز مانند، ظلمی بسیار بزرگ است.^۲

۹. چای‌خانه و امکانات فرهنگی و

ورزشی

آنچه در مساجد شیعه برخی کشورها وجود دارد، اختصاص مکانی در کنار آن به عنوان چای‌خانه است. این مکان، قبل و بعد از نماز جماعت، پذیرای افراد است تا ضمن رفع خستگی از کار روزانه و گفتگویی با دوستان مسجدی، سبب شود که ایشان با آمادگی بیش‌تری در نماز شرکت کنند. همچنین زیرزمین این محلهای مقدس برای ورزش و تفریح جوانان مهیا شده است تا ضمن استفاده از امکانات فرهنگی و پرکردن اوقات فراغت در هنگام اذان، همگی برای اقامه نماز حاضر شوند.

۱. توبه/۱۸.

۲. برگرفته از تفسیر نمونه، ناصر مکارم شیرازی، تهران، دار الکتب الاسلامیه، ۱۳۸۰ ش، ج ۱، ص ۴۱۱.

شخص که از بردن نام خدا در مساجد او جلوگیری کرد و در ویرانی آنها کوشید؟!»

به این ترتیب، قرآن، جلوگیری از نماز و عبادت در مسجد را ستمی بزرگ و عاملان آن را ستمکارترین مردم معرفی می‌کند که نمونه بارز آن تعطیل کردن این مکان در اوقات نماز است و راستی هم چه ظلمی از این بالاتر که برخی باعث تعطیلی پایگاههای توحید می‌شوند و مردم را از یاد حق باز می‌دارند.

توجه به این نکته نیز لازم است که جلوگیری از ورود به مسجد و ذکر نام پروردگار و کوشش در تخریب آن، تنها به این نیست که ساختمان آن را ویران سازند؛ بلکه از رونق انداختن آن نیز مشمول همین حکم است؛ چرا که در تفسیر آیه «إِنَّمَا يَغْمُرُ مَسَاجِدَ اللَّهِ...»^۱ طبق صریح بعضی روایات، منظور از عمران و آبادی مسجد، تنها ساختمان آن نیست؛ بلکه حضور در آنها و توجه به محافل و مجالس مذهبی که در آنها تشکیل شود و باعث یاد خدا است نیز یک نوع عمران و بلکه مهم‌ترین نوع

۱۰. نور سبز

در برخی شهرها و کشورها، نور سبز، علامت وجود مسجد است. بر این اساس، هیچ مسافر و جهانگرد مسلمانی در هیچ نقطه‌ای دچار سر درگمی نمی‌شود؛ چرا که در روز، گلدسته‌ها و در شب، نور سبز بالای گنبد و گلدسته، بهترین راهنما است.

۱۱. تعیین اوقات شرعی

یکی از مشکلات نمازگزاران در شهرها و روستاها تعیین دقیق اوقات شرعی است. این مشکل تا حدودی به یاری رسانه‌ها رفع شده است؛ اما بسیاری از افراد از آن بی‌اطلاع هستند. در مساجد شهری و روستایی برخی از کشورهای اسلامی، ساعات اوقات شرعی (اذان صبح، طلوع آفتاب، اذان ظهر، غروب آفتاب، اذان مغرب و نیمه شب شرعی) نصب شده است و نمازگزاران و مسافران را از زمان دقیق این اوقات مطلع می‌سازد. این طرح به تازگی در حرم حضرت فاطمه معصومه علیها السلام اجرا شده است که مناسب است در سایر مکانهای مذهبی، به ویژه در مساجد نیز به اجرا در آید.

۱۲. نظم صفوف

یکی از دستورهای دین مبین اسلام، تأکید بر منظم بودن صفهای نماز جماعت و شانه به شانه ایستادن نمازگزاران است. مطلب مهم این است که این سفارش، تنها به لحاظ رعایت نظم و انضباط در پیشگاه حقتعالی نیست؛ بلکه نمایش یکپارچگی و همدلی مسلمانان در مقابل دشمنان است؛ چنان که امام صادق علیه السلام به نقل از رسول خدا صلی الله علیه و آله می‌فرماید: «يَا أَيُّهَا النَّاسُ أَقِيمُوا صُفُوفَكُمْ وَأَمْسَحُوا بِمَنَاكِبِكُمْ لئَلَّا يَكُونَ بَيْنَكُمْ حَلَلٌ وَلَا تُخَالِفُوا فَيُخَالِفَ اللَّهُ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ؛ ای مردم! صفهایتان را منظم کنید و دوشها را به هم متصل کنید تا میان شما فاصله‌ای نباشد. نامنظم نایستید و گرنه خداوند دلهایتان را با هم ناهماهنگ خواهد کرد.»

شاید بتوان گفت سخن پیامبر صلی الله علیه و آله به این نکتهٔ روانی اشاره دارد که نظم و انضباط در توافق و همدلی دلها اثر دارد؛ حال آنکه دیدن پریشانی و به هم ریختگی، روح و روان را آشفته

۱. بحار الانوار، بیروت، مؤسسه الوفاء، ۱۴۰۴ ق، ج ۸۵ ص ۹۹.

می‌سازد.

کشور، دارای مؤسسه فرهنگی، مجله و سایت‌اند و فقط به امور فرهنگی می‌پردازند، محبوبیت چندانی ندارند. مهم‌تر آنکه هر گاه دولت این کشور، مانع فعالیت دینی آنها شود، دیگر هیچ مکانی برای ادامه فعالیت نمی‌یابند؛ در حالی که هیچ دولتی نمی‌تواند مسجد را تعطیل کند.

با شنیدن این سخن، به یاد سخنان حکیمانه حضرت امام خمینی علیه السلام افتادم که بارها بر محور بودن مسجد در تمام امور تأکید داشتند.^۲

با بررسی تاریخ ادیان بشری به این نتیجه می‌رسیم که از ابتدای به وجود آمدن بشر تا کنون، هیچ مکانی همانند مسجد نتوانسته است در سازماندهی حرکت‌های اجتماعی و به عنوان یک پایگاه ارتباطی، اثرگذار باشد؛ چرا که مسجد، غیر حزبی و سازمانی است و به دلیل غیرحزبی بودن، امکان بهره‌برداری دشمن از آن

تجهیز برخی مساجد به فرشهایی با طرح سجاده از برنامه‌های بسیار خوب است که علاوه بر نظم صفهای جماعت، زیبایی و ابهت خاصی به نماز داده است. در ایران، نظم صفوف بر اساس محل سجده و مکان مهرها است؛ اما در برخی کشورها این نظم بر اساس مکان ایستادن است؛ یعنی مکان ایستادن با کشیدن نخ یا نوار پارچه‌ای - همانند آنچه در ایران برای گذاردن مهر استفاده می‌کنند - مشخص شده است.^۱ به نظر می‌رسد این طرح (نظم بر اساس مکان ایستادن) نظم و ابهت بیش‌تری در مسجد ایجاد می‌کند.

۱۳. مسجد، پایگاه تشکل مردمی

در سفری که به کشور ترکیه داشتم، رهبر شیعیان ترکیه ضمن تشریح برنامه روحانیان شیعه، گفت: «ما برای ارتباط با شیعیان، هیچ مکانی را بهتر از مسجد نیافتیم.» در تأیید سخنان ایشان، این مطلب مشهود بود که در میان مردم شیعه ترکیه، روحانیونی محبوب مردم هستند که مسجد دارند و روحانیونی که در این

۱. در مساجد ایران، مهرها و محل سجده در یک ردیف قرار می‌گیرد و کوتاهی و بلندی قدم‌ها، نمازگزاران، نظم صفوف را به هم می‌زند.

۲. مجله مبلغان، ش ۹۵، ص ۱۰۳.

تعبیر دیگر، این اماکن، کانون اصلی نشر معارف دینی به شمار می‌روند. از همین روی، حضور نداشتن بانوان در مساجد، به‌طور طبیعی، ناآگاهی آنان از احکام و مسائل دینی و در نتیجه، نوعی عقب‌ماندگی فرهنگی را در پی خواهد داشت و این امر در مناطقی که رسم و عادت بر حضور نداشتن زنان در مساجد است، آشکارا مشاهده می‌شود.

بنابراین، با بررسی روایاتی که خانه‌ها را بهترین مساجد برای زنان معرفی می‌کند^۱ و نیز احادیثی که دربارهٔ رفت و آمد آنان به این اماکن ذکر شده است،^۲ می‌توان به این نتیجه

به پایین‌ترین مقدار می‌رسد. همچنین این مکان، پایگاهی ارتباطی و در عین حال، یک رسانه است که کلیه مخاطبان و علاقه‌مندان به آن دسترسی دارند.

همچنین مسجد، جدا از نقش رسانه‌ای و ارتباطی خود، از طریق روحانیون، در مخاطبان خود نگرش ایجاد می‌کند و اینجا است که علاوه بر نقش اطلاع‌رسانی، نقش هدایتی را نیز بر دوش می‌گیرد. خلاصه آنکه، رمز ماندگاری فرهنگ اسلامی تاکنون به لحاظ پویایی و تحرک این کانونهای سازماندهی و حرکت‌های اجتماعی و توده‌ای مردم بوده است.

۱۴. حضور زنان

یکی از موارد اختلاف بین شیعه و سنی، حضور بانوان در مساجد است. مسلم است که حضور ایشان در این مکانها و کسب معارف دینی، خواهد توانست نه تنها در تربیت فرزندان، که در محیط خانواده بسیار مؤثر باشد. علت این امر، آن است که اطلاعات و دانش دینی مردم در یک جامعه اسلامی از گذشته‌های دور تاکنون از این طریق به دست می‌آمده و می‌آید. به

۱. امام صادق علیه السلام می‌فرماید: «حَبْرُ مَسَاجِدِ بَنَائِكُمْ الْبَيْوُتُ؛ خانه‌ها، بهترین مساجد برای زنهاى شما است.» (من لا يحضره الفقيه، ج ۱، ص ۲۳۸). در کتاب «روضة المتقين» در شرح این روایت آمده است: «وَلَا تَقْرَبُ إِلَى عَصَمَتِهِمْ وَتَسْتَرْهِنُ؛ زیرا [نماز خواندن زنان در خانه] به عصمت و عفاف آنان نزدیک‌تر است.» (روضة المتقين فى شرح من لا يحضره الفقيه، محمدتقی مجلسی، ج ۲، ص ۱۰۷).

۲. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: «إِذَا اسْتَأْذَنَتْ أَحَدَكُمْ مِنْ زَوَّجَتِهَا إِلَى الْمَسْجِدِ فَلَا يَمْنَعُهَا؛ هرگاه زن یکی از شما برای رفتن به مسجد اجازه گرفت، مانع او نشوید.» (مستدرک الوسائل، محدث نوری، قم،

صَلَاتِي كِرَاهِيَةً أَنْ أَشُقَّ عَلَىٰ أُمَّهِ؛^۳ من به نماز می‌ایستم و می‌خواهم آن را طولانی سازم، پس بانگ گریه کودکی را می‌شنوم و چون خوش نمی‌دارم که بر مادر او سخت بگذرد، نمازم را سبک برگزار می‌کنم.»

همچنین جابر می‌گوید که از امام باقر علیه السلام دربارهٔ کودکانی که در نماز واجب حضور می‌یابند سؤال کردم، حضرت فرمود: «لَا تُؤَخِّرُوهُمْ عَنِ الصَّلَاةِ الْمَكْتُوبَةِ وَفَرَّقُوا بَيْنَهُمْ؛^۴ آنان را در آخر صفهای جماعت با هم نگذارید؛ بلکه آنها را [در بین بزرگسالان] پراکنده سازید.»

آنچه از این دو دسته روایات به دست می‌آید، آن است که روایتی که ورود اطفال را منع می‌کند دربارهٔ

رسید که ملاک مسجد رفتن یا نرفتن بانوان، حفظ حجاب و مصونیت آنان است؛ چه آنکه اگر زن بتواند خود را در مسیر رفت و آمد و نیز در مسجد، کاملاً مصون نگه دارد، استحباب و فضیلت رفت و آمد برای آنان نیز محفوظ خواهد ماند؛ چنان‌که حضرت امام خمینی رحمته الله در مسئله ۸۹۴ رساله عملیه خویش می‌فرماید: «برای زنها نماز خواندن در خانه، بلکه صندوقخانه و اتاق عقب بهتر است؛ ولی اگر بتوانند کاملاً خود را از نامحرم حفظ کنند، بهتر است در مسجد نماز بخوانند.»^۱

۱۵. کودک و مسجد

یکی از بحثهای دیگر، ورود کودکان به مسجد است. برخی با استدلال به روایت رسول گرامی اسلام صلی الله علیه و آله مبنی بر جلوگیری از ورود اطفال به مساجد،^۲ از ورود آنان، ممانعت به عمل می‌آورند؛ اما در مقابل این حدیث، به روایاتی برمی‌خوریم که بیانگر جواز ورود کودکان به مساجد است؛ چنان‌که رسول خدا صلی الله علیه و آله می‌فرماید: «إِنِّي لَأَقُومُ فِي الصَّلَاةِ أُرِيدُ أَنْ أَطُولَ فِيهَا فَاسْمَعْ بُكَاءَ الصَّبِيِّ فَأَتَجَوَّزُ فِي

آل البيت عليهم السلام، ۱۴۰۸، ق، ج ۳، ص ۴۴۶.

۱. توضیح المسائل، امام خمینی رحمته الله، کانون انتشارات محراب، ح اول، ۱۳۶۶ ش.

۲. قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله: «جَبِّتُوا مَسَاجِدَكُمْ صِبْيَانَكُمْ وَتَجَابِينَكُمْ؛ از مساجدتان، دیوانگان و کودکان خود را دور نگه دارید» (تهذیب الاحکام، ج ۳، ص ۲۵۴).

۳. السیرة النبویة، سید علی حسنی ندوی، دمشق، دار ابن کثیر، دوازدهم، ۱۴۲۵ ق، ص ۵۷۵.

۴. الکافی، ج ۳، ص ۴۰۹.

توجه داشت که ممانعت از حضور کودک، ممانعت از حضور مادری است که بیش از همه به آموزش، کسب فضایل، اخلاق و معنویت و تهذیب نفس، به عنوان اساسی‌ترین ابزار مربیگری اسلامی نیازمند است.

به نظر می‌رسد اختصاص یک مهد کودک در زمان نماز جماعت، ایجاد فضای سبز، و تهیه سرگرمیهای مناسب با شأن مسجد برای استفاده کودکان، زمینه حضور بیش‌تر خانواده‌ها را به این مکان، فراهم خواهد کرد و از مزاحمت کودکان در هنگام نماز، خواهد کاست.^۴

کودکانی است که در شیطنت و شلوغی مانند دیوانگان عمل می‌کنند و در صورت حضور در مسجد، باعث آلودگی و ناپاکی و یا ایجاد بی‌نظمی غیرمتعارف در مسجد می‌شوند.^۱

شهید مطهری در کتاب گفتارهای معنوی، ذیل آیه «وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا»^۲ «خانواده خود را به نماز فرمان ده و بر انجام آن شکیبا باش» می‌فرماید: «... بچه‌ها را از کوچکی باید به نماز تمرین داد... به تجربه ثابت شده است که اگر بچه به مسجد نرود، اگر در جمع نباشد و نماز خواندن جمع را نبیند، به این کار تشویق نمی‌شود؛ چون اصلاً حضور در جمع، مشوق انسان است. آدم بزرگ هم، وقتی خودش را در جمع اهل عبادت می‌بیند، روح عبادت بیش‌تری پیدا می‌کند، بچه که دیگر بیش‌تر تحت تأثیر است. متأسفانه کم‌رفتن ما به مسجد و معابد و مجالس دینی و اینکه بچه‌ها کم‌تر در مجالس مذهبی شرکت می‌کنند، سبب می‌شود که اینها از ابتدا رغبت به عبادت پیدا نکنند.»^۳

همچنین باید به این نکته ظریف

۱. برگرفته از: مسجد، نهاد عبادت و ستاد ولایت، حسن رهبری، دبیرخانه ستاد عالی کانونهای فرهنگی هنری مساجد، دوم، ۱۳۸۲ ش، ص ۱۹۹ و ۲۰۰.

۲. طه/۱۳۲.

۳. گفتارهای معنوی، استاد مرتضی مطهری، تهران، انتشارات صدرا، ۱۳۶۱ ش، ص ۹۴.

۴. در یکی از شهرکهای شهر مقدس قم، بوستانی با تمام امکانات در کنار مسجد احداث شده است. این بوستان را به گونه‌ای ساخته‌اند که ضمن آنکه به عنوان حیاط مسجد استفاده می‌شود، به‌طور کامل از مسجد مجزا است و کودکان برای حضور در این بوستان، خانواده‌ها را برای رفتن به مسجد مجبور می‌کنند.

۱۶. کمکهای مردمی

یکی از مسائل مهم در مسجد، تأمین مخارج است. متولیان، زمانی کارایی لازم را در ارتباط با اداره مسجد خواهند داشت که دارای بنیه اقتصادی مناسب و منابع مستمر درآمدی باشند. متأسفانه در برخی مساجد، جمع‌آوری کمکهای مردمی، بین دو نماز، چهره نامناسبی را به وجود می‌آورد که مناسب شأن و عظمت خانه خدا نیست. از این بدتر آنکه گاهی هزینه‌های سالیانه در باعظمت‌ترین شب سال، یعنی شب بیست و یکم ماه مبارک رمضان، جمع‌آوری می‌شود و به جای آنکه جمعیت فراوان این شب - که برخی از آنها فقط در این شب در مسجد حضور می‌یابند -، استفاده معنوی برده، با معارف اسلامی آشنایی یابند، ساعتها از وقتشان برای جمع‌آوری کمک هدر می‌رود.

راههای متعددی برای تأمین هزینه‌های مسجد وجود دارد که متولیان آن را از چنین کارهایی بی‌نیاز می‌کنند که در ذیل به برخی از آنها اشاره می‌شود:

الف. تبیین جایگاه وقف در اسلام:

یکی از برنامه‌های مؤثر برای تأمین مخارج، بیان جایگاه وقف در اسلام و آثار مادی و معنوی آن است. تبیین جایگاه وقف، بحثی مفصل و جایگاهی دیگر می‌طلبد؛ اما ذکر این نکته لازم است که - برخلاف تصور برخی که مال وقفی را چیزی گرانبها و از عهده خویش خارج می‌دانند - در گذشته یک درخت گردو وقف مسجد می‌شده است.

ب. قرار دادن صندوقهای جمع‌آوری

کمکها در قسمتهای مختلف مسجد:

ج. ارسال نامه‌هایی برای نمازگزاران:

در این نامه‌ها ضمن تشریح مخارج موجود، از نمازگزاران درخواست می‌شود تا در صورت امکان، سرانه‌ای را - هر چند اندک - به صورت ماهیانه متقبل شوند و در صورت قبول، هر ماه، پرداخت این سرانه به آنان یادآوری می‌شود. این طرح در برخی مساجد با استقبال

خوبی مواجه شده است.^۱

د. تهیه جدولهای مخصوص؛

در یکی از مساجد، اسم افرادی که مبلغی را به صورت ماهیانه تقبل کرده‌اند، بر روی تابلویی نوشته و در مسجد نصب کرده‌اند. در مقابل هر اسم، مربعهایی ترسیم شده است و هر زمان که مبلغ پرداخت شده به میزان مثلاً ده هزار تومان برسد، یکی از مربعهای مقابل اسم شخص، رنگ می‌شود. این روش، علاوه بر مشخص شدن کمکهای مردمی در طول سال برای اهالی مسجد، و تقدیر و معرفی از کمک‌کنندگان، ترغیبی برای دیگران محسوب می‌شود.

ه. تقدیر از بانیان و خدمتگزاران مسجد با اهدای هدیه و تقدیرنامه.^۲

در صورتی از موارد فوق استقبال خواهد شد که حداقل سالی دو بار، مبالغ هزینه‌شده مسجد، نوشته شود و ضمن اعلام، در معرض دید عموم قرار گیرد.

۱۷. پخش قرائت امام جماعت

یکی از برنامه‌های بسیار مناسبی که در برخی مساجد اجرا می‌شود،

استفاده از میکروفنهای یقه‌ای برای پخش قرائت و اذکار امام جماعت در هنگام نماز است. این کار بسیار پسندیده، ضمن ایجاد معنویتی خاص، باعث می‌شود مردم با طریقه صحیح خواندن حمد و سوره و نیز اذکار و ادعیه در نماز آشنا شوند.

۱۸. معماری

یکی از امور مهم، معماری مسجد است. سخن گفتن در این باب، به مقاله‌ای جداگانه نیازمند است؛ اما ذکر چند نکته کاربردی، خالی از فایده نخواهد بود:

الف. گلدسته

در برخی کشورهای اسلامی، تمامی مساجد، گلدسته دارند و مسلمانان را به سوی این اماکن فرا می‌خوانند. برای نمونه در هیچ نقطه‌ای از ترکیه، مسجد از دید مسافران مخفی نیست.

در این کشور خصوصیت

۱. این تذکر لازم است که در این طرح، هیچ مبلغی تعیین نشده و کم‌ترین مبلغ نیز پذیرفته می‌شود.

۲. همان، ص ۴۴.

د. کفشداری

بردن کفش به داخل مسجد به هر نحو نازیبا است؛ از اینرو شایسته است مکانی برای کفشداری در نظر گرفته شود و در صورت نیاز از میان نمازگزاران چند کفشدار مناسب انتخاب شود و طبق توافق یکدیگر، یک نفر حفاظت کفشها را به عهده بگیرد.

ه. پارکینگ

مسجیدی که هنگام نماز، توقفگاه دوچرخه، موتور و ماشین دارد و شخصی از آنها حفاظت می‌کند، جمعیت نمازگزار بیش‌تری را به خود اختصاص خواهد داد.^۲

در اینجا مناسب است به بازدیدم از مساجد یکی از کشورها اشاره کنم. آنچه در آنجا قابل ملاحظه بود، نوع معماری آنجا است که به برخی از آنها اشاره می‌شود:^۳

۱. خلاصه‌ای از بازدید نگارنده از برخی مساجد خارج کشور است.

۲. همان، ص ۴۹ و ۵۴.

۳. ذکر نکات معماری به این علت است که شاید هر نکته، در منطقه‌ای از کشورمان قابل اجرا باشد و بر زیبایی و جذابیت مسجد بیفزاید.

گلدسته‌ها آن است که اولاً: اکثر آنها پیش ساخته و کم‌هزینه است و ثانیاً: طول آنها از همه خانه‌های اطراف (حتی از آپارتمانها) بلندتر است و حتی در مناطق کوهستانی و جنگلی گلدسته مساجد نمایان است؛ با آنکه درختان، روستا را پوشانده است.^۱

در زمان کنونی و با توجه به آپارتمانهای بلندمرتبه شهرها، ساخت گلدسته‌های کم‌هزینه، به صورت علامت و نشانه، مناسب به نظر می‌رسد. در غیر این صورت، نصب تابلوهای راهنمای مساجد در محلهای مختلف شهر لازم به نظر می‌رسد.

ب. نورپردازی

نورپردازی در داخل و بیرون از مسجد، اهمیت خاصی دارد؛ بنابراین سعی شود نور داخلی، مثل نور محراب و نیز نور گلدسته‌ها تیز و مستقیم نباشد؛ بلکه نور به صورت ملایم و غیرمستقیم بتابد و محراب از سایر قسمت‌ها روشن‌تر باشد.

ج. محل وضو

حتی الامکان در داخل مسجد، محلی برای وضو آماده شود؛

از سوره‌های کامل قرآن، از آیاتی استفاده شده است که به خاطر تناسب با محل بر شناخت و معرفت نمازگزاران بیفزاید و دارای پیام باشد.

از این آیات و روایات در برخی مساجد بر روی دیوار و در برخی دیگر به صورت قاب، استفاده شده است؛ مثلاً:

الف. بر بالای محراب: «قَوْلٌ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ»^۲ «پس روی خود را به سوی مسجد الحرام کن.»

ب. دور محراب: «وَاللَّهُ مِنْ وَرَائِهِمْ مُحِيطٌ»^۳ «او خداوند به همه آنها احاطه دارد.»

ج. محراب: «كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ...»^۴ «هر زمان زکریا وارد محراب او (مریم) می‌شد...»

د. بالای در ورودی: «ادْخُلُوهَا

۱. ورودی مساجد، حتی مساجد بزرگ، تنها یک در است. علت این امر، آن است که ورود و خروج نمازگزاران، قبل و بعد از نماز، باشکوه و همراه با نمایش قدرت اسلام باشد؛^۱

۲. با توجه به مورد بالا، راه‌پله‌های طبقه دوم در داخل مسجد تعبیه شده است؛

۳. تمامی مسجدها به گونه‌ای ساخته شده است که قبله، مستقیم باشد؛

۴. محل ورود، پشت سر نمازگزاران قرار دارد تا ورود و خروج افراد، باعث حواس‌پرتی دیگران نشود؛

۵. در مساجد دارای حیاط، مسجد در وسط قرار دارد و چهار طرف آن، دارای فضای باز است؛

۶. کف تمامی مسجدها به عرض ۵ سانتیمتر با چوب پوشیده شده تا سرما و گرمای کف آنها تعدیل شود؛

۷. اطراف برخی مساجد، آیات قرآن و روایات به تناسب مکان، جلوه‌ای خاص به مسجد داده است.

به عبارت دیگر، به جای استفاده

۱. نقصی که در این مساجد وجود دارد، نبودن درهای خروجی در مواقع اضطراری است که قابل دقت و ملاحظه است.

۲. بقره/۱۴۴.

۳. بروج/۲۰.

۴. آل عمران/۳۷.

مردم است که آهنگ خانه [او] کنند، آنها که توانایی رفتن به سوی آن دارند.^۸

ی. دعای ورود و خروج مسجد بر سر در ورودی و خروجی برخی مساجد نوشته شده است؛

۸. در یکی از مساجد قدیمی، تمام گنبد، شیشه‌ای است تا در روز، نور مسجد تأمین شود؛

۹. در مسجد فوق، زیر گنبد، حوض آبی است تا ضمن تلطیف هوا و زیبایی، برای تجدید وضو و رفع خستگی از آن استفاده شود. در کنار این حوض، آیه شریفه ﴿جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ﴾^۹ نوشته شده است.

بِسَلَامٍ آمِنِينَ﴾؛^۱ «فرشتگان به آنها می‌گویند [داخل آن [باغها] شوید با سلامت و امنیت.»

ه. سر در خروجی: ﴿فَأَنْتَبِرُوا فِي الْأَرْضِ...﴾؛^۲ «و هنگامی که نماز پایان گرفت، [در زمین پراکنده شوید...»

و. داخل مسجد: ﴿الْإِجْتِمَاعُ رَحْمَةً وَالْفُرْقَةُ عَذَابٌ﴾؛^۳ «اجتماع، باعث رحمت است و جدایی، باعث عذاب.»

ز. روی ستونهای بزرگ: ﴿اللَّهُ الَّذِي رَفَعَ السَّمَاوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا﴾؛^۴ «خدا، همان کسی است که آسمانها را بدون ستونهایی که برای شما دیدنی باشد، برافراشت.»

ح. بر روی آب خوریه‌های مسجد: ﴿وَسَقَامُهُمْ شُرَابًا طَهُورًا﴾؛^۵ «و پروردگارشان شراب طهور به آنان [بهشتیان] می‌نوشاند.»

و نیز: ﴿وَيُسْقَوْنَ فِيهَا كَأْسًا كَانَتْ مِرْآجُهَا زَنْجَبِيلًا﴾؛^۶ «و در آنجا از جامه‌هایی سیراب می‌شوند که لبریز از شراب طهوری آمیخته با زنجبیل است.»

ط. ستونی مخصوص آموزش حج: ﴿وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا﴾؛^۷ «و برای خدا بر

۱. حجر/۴۶.

۲. جمعه/۱۰.

۳. بحار الانوار، ج ۲۸، ص ۱۰۴.

۴. رعد/۲.

۵. انسان/۲۱.

۶. همان/۱۷.

۷. آل عمران/۹۷.

۸. در چند مسجد، ستونهای بسیار بزرگی تعبیه شده است تا از آن برای آموزش حج و احکام طواف استفاده شود.

۹. بقره/۲۵.